

l'*Hipòlit* (p. 15-20) i la pervivència del mite de Fedra i Hipòlit al llarg de la història de les arts figuratives, diverses literatures nacionals, fins i tot el cinema (cf. p. 21-29). Acaba aquesta part amb una assortida bibliografia (p. 31-32).

Pel que toca a la traducció, Alberich es basa en el text de Murray (s'haurà de corregir «Euripidis» en p. 33) i aquesta es caracteritza principalment per una gran facilitat, comoditat i amenitat en la seva lectura: no hi ha mots rebuscats, ni girs xocants; en tot moment es busca transmetre el missatge del

text original sense afegir-hi barroquismes. La seva traducció —diríem— és idònia per a ser llegida en veu alta a les nostres aules, més encara, per a ser portada a escena per joves actors. Un altra dada a tenir en compte: Alberich ha prodigat les seves notes a la traducció —més de setanta—, fet que la converteix en un instrument més que aconsellable per a fins pedagògics i divulgatius.

Ramon Torné Teixidó
 IES Matadepera
 rtorne@xtec.net

MEDINA, JAUME. 2005.

Raimundi Lulli Opera Latina (ROL) tomus XXX. Op. 97-100, in Cypro, Alleas in Cilicia deque transmarinis ueniente annis MCCC1-MCCCII compilata. Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis CLXXXIV.

Turnhout & Brepols Publishers. XLI + 248 p.
 ISBN 2-503-04841-2.

Aquest nou volum de les *ROL* (*Raimundi Lulli Opera Latina*) conté l'edició crítica de les quatre obres (l'opus 97 *Rhetorica noua*, l'opus 98 *Liber de natura*, l'opus 99 *Liber quid debet homo credere de Deo* i l'opus 100 *Liber de mille prouerbiis*) que Ramon Llull va escriure entre 1301 i 1302, durant el viatge a Xipre, Cilícia (és a dir, Armènia Menor, actualment cap al sud-oest de Turquia) i durant el camí de tornada (via Gènova i Montpel·lier), quan ja tenia setanta anys d'edat.

Aquest volum ofereix un estudi d'introducció, escrit en llatí, que conté notícies sobre les circumstàncies en què van ser redactades aquestes obres, una descripció codicològica dels manuscrits que transmeten aquests textos i una bibliografia exhaustiva (p. ix-xli). Després, cada una de les edicions ve precedida per estudis crítics més especialitzats, escrits igualment en un llatí acurat i envejable, on es troben notícies adients sobre els continguts dels textos i les justificacions dels *stemma* corresponents. Les edicions crítiques que ens dona el professor Medina són excel·lents. És un encert

haver reunit l'edició d'aquests títols en un mateix volum, ja que tenen en comú les circumstàncies històriques i biogràfiques que van motivar el seu autor a escriure'ls (tanmateix, originàriament en català). Aquest volum, doncs, ajuda a comprendre millor l'itinerari biogràfic i intel·lectual de Ramon Llull durant aquest període.

Es desprèn de l'opus 189 *Vita coetanea*, 33 (*ROL* VIII, 294, 504-507) que Ramon Llull va creure oportú acudir a Orient davant la notícia que *Cassanus* (és a dir, Ghāzān), el Khan dels Tàrtars, havia vençut els musulmans a Síria i Egipte. En aquestes circumstàncies, que evidenciaven una certa feblesa del poder islàmic, sembla que Ramon Llull va veure una oportunitat per a realitzar els ideals de conversió que li acompanyaren durant la major part de la seva vida: per una banda, aconseguir la conversió dels Tàrtars al cristianisme hagués estat un enorme èxit, per l'altra, no oblidem que el viatge al Llevant Mediterrani suposava contactar amb la majoria cristiana ortodoxa, sobre els quals els missioners catòlics com Ramon Llull també podien ampliar les seves accions.

Quan Llull arribà a Xipre, aleshores dominada per Enric II de Lusignan, va veure que la victòria havia estat breu, ja que els musulmans havien recuperat els territoris perduts. Ramon Llull, persistent, va demanar al rei Enric ajuda per arribar a Egipte i Síria, però sembla que no va obtenir-ne cap. Durant aquesta estada, al setembre de 1301, acaba l'opus 97 *Rhetorica noua* al monestir de Sant Joan Crisòstom (p. 1-77). El va escriure en català i va ser traduït al llatí el 1303 a Gènova, havent-li costat de trobar un bon traductor (n.p. 2, p. 3 i *explicit*, p. 77). Aquest títol recull una idea de «nou» que es troba en altres obres lul·lianes, com ara l'opus 73 *Tractatus novus d'astronomia* o l'opus 101 *Logica noua*, en les quals Ramon Llull aplica el seu Art sobre diverses ciències o disciplines teòriques. L'opus 97 *Rhetorica noua*, que no deixa de ser un tractat de predicació, organitza les parts retòriques de forma original respecte a la tradició: a les tradicionals *ordo* (equivalent a *dispositio*) i *pulchritudo* (equivalent a *elocutio*), Ramon Llull afegeix *scientia* i *caritas*, en comptes de les conegudes *inuentio* i *memoria* (p. 5). Només el problema i les raons d'aquest canvi, tot i no ser l'únic que es dona en aquest llibre, mereixerien l'atenció dels clàssicistes i medievalistes, i d'estudis aprofundits, tant de retòrica com de pensament lul·lià.

Durant el mes de desembre de l'any 1301, a la ciutat xipriota de Famagusta, Ramon Llull escriu l'opus 98 *Liber de natura* (p. 79-137). Segons recull l'estudi d'introducció, Ramon Llull escriu aquest tractat aplicant la tècnica de definició lul·liana (és a dir, la recerca de resposta a les preguntes *quid*, *de quo*, *quare*, *quanta*, *qualis*, *quando*, *ubi*, *quomodo* i *cum quo*) sobre el concepte de natura. Precisament Xipre era un lloc adient per a la controvèrsia doctrinal amb l'ortodòxia cristiana. El concepte de natura, que ara ve redefinit, matisava diferències entre ambdues confessions, sobretot posant el concepte en relació amb la natura de Jesucrist. Aquest punt de vista, doncs, justifica novament una obra escrita en l'entorn de l'orient

cristià, que és també objectiu del projecte de conversió de Ramon Llull.

Cal destacar que Jaume Medina ha conclòs a presentar enfrontades dues versions llatines d'aquesta obra, totes dues versions conservades a partir de manuscrits del segle XIV. Crec que aquest criteri d'edició és discutible davant la hipòtesi de veure una única versió en els dos textos, però l'opció del professor Medina fa segura la lectura d'un text que podia haver estat editat amb hipòtesis o criteris clarament incorrectes.

Des de Xipre, Ramon Llull decideix encaminar-se cap a Síria, via Alleas (Cilícia), on escriu, al mes de gener de 1302, l'opus 99 *Liber quid debet homo credere de Deo* (p. 139-173). Aquest opuscle, molt semblant a un catecisme pels seus continguts, remet novament al problema de la fe en l'ortodòxia (literalment, 'allò que és correcte creure' i, per tant, 'allò que deu hom creure de Déu', com diu el títol en català), tot i que també vol formar aquells que desconeixen la doctrina cristiana, com ara els Sarraïns.

A la ciutat d'Alleas, Ramon Llull emmatalí, sofrí un atemptat (opus 189 *Vita coaetania* 34, ROL VIII, 296, 535-539) i retornà a Famagusta, on va ser acollit i atès per Jacques de Molay, *magister* de l'orde del Temple. No és impossible que retornés l'estiu de 1302 a Jerusalem (cf. op. 122 *Liber de fine*, ROL IX, II, II 1, 731-741), però és segur que tornà a occident, via Gènova-Montpeller, aquest mateix any. En el camí de tornada (cf. *explicit*, p. 232) escriu l'opus 100 *Liber de mille prouerbiis* (p. 176-232), una recopilació de proverbis, molts dels quals eren dites tradicionals, que podien tenir un valor exemplar o moralitzant i útils en la seva aplicació retòrica. En l'edició d'aquesta obra cal tenir present l'esforç de Jaume Medina per oferir un text complet i intel·ligible de la versió llatina (a partir de les lectures de la versió catalana), quan la tradició que l'ha conservada ha estat molt deficient.